

Adam Michałek SVD¹
ad.michalek@gmail.com
MSD Pieniężno

Recenzja

Jarosław Różański OMI, 2020, *Kościół Katolicki w dialogu z tradycyjnymi religiami afrykańskimi*, Wydawnictwo Bernardinum, Pelplin, 362 s. ISBN 978-83-8127-598-9

Tradycyjne religie afrykańskie (TRA) pozostają ciągle w cieniu „wielkich religii”. Antropolodzy i teolodzy czekali do drugiej połowy XX wieku, by oficjalnie – w badaniach naukowych i programie ewangelizacji – wypromować religie tradycyjne, powszechne na południe od Sahary. Po długim okresie niedoprecyzowania semantycznego (animizm, fetyszyzm, kult przodków, religie pogańskie, religie pierwotne, religie rodzime i in.) dzisiaj powszechnie używamy terminologii „tradycyjne religie afrykańskie”. Należą one do tradycji ustnej; nie odwołują się ani do założycieli, ani do tekstów świętych, ani do hierarchii; reprezentują antropologiczną koncepcję rzeczywistości materialno-duchowej, która od tysiącleci humanizuje społeczeństwa Afryki Subsaharyjskiej.

We wstępie (s. 15) do książki *Kościół Katolicki w dialogu z tradycyjnymi religiami afrykańskimi* ks. prof. Jarosław Różański OMI zaznacza, że „pierwsze opracowania – i zarazem pierwsze próby dowartościowania religii i kultur afrykańskich – wyszły spod piór misjonarzy”. Ta odważna notyfikacja zwiastuje wielki temat, zrealizowany z niezwykłą

---

¹ Ur. 1959 w Pszowie (Górny Śląsk). 1985 święcenia prezbiteratu (Werbiści, Pieniężno). Od 1986 praca duszpastersko-formacyjna w Zairze (dzisiaj D. R. Kongo); 1993 licencjat z misjologii (Uniwersytet Św. Pawła w Ottawie); 2007 doktorat (Uniwersytet Katolicki w Paryżu i Uniwersytet Katolicki w Leuven). Zainteresowania badawcze: teologia religii, dialog międzyreligijny, podwójna przynależność religijna. Redaktor półrocznika „Nurt SVD”. Należy do Stowarzyszenia Misjologów Polskich.

przejrzystością dyskursu teologicznego osadzonego w posoborowej historii Kościoła. Mimo że soborowa deklaracja *Nostra aetate* (1965) milczy na temat religii tradycyjnych, zaś Sekretariat dla Niechrześcijan² otworzył Sekcję Religii Tradycyjnych dopiero w 1971 roku, na uwagę zasługuje rola misjonarzy w zainicjowaniu systematycznych badań, które dały początek teologii religii afrykańskich.

Książka składa się z siedmiu rozdziałów: 1. Tradycyjne religie afrykańskie w dziejach refleksji teologicznej i w nauczaniu Magisterium Kościoła (s. 21-62); 2. Cechy charakterystyczne tradycyjnych religii afrykańskich (s. 63-87); 3. Struktury lokalnych wspólnot i etos (s. 89-110); 4. Obrzędy związane z ludzką pracą i obrzędy kryzysowe (s. 111-134); 5. Obrzędy przejścia jako konsolidowanie więzi rodowej i plemiennej (s. 135-178); 6. Świat nadnaturalny (s. 179-244); 7. Uwarunkowania dialogu (s. 245-268); 8. Formy dialogu (s. 269-287); szczegółowa bibliografia (s. 289-318) z aneksami bibliograficznymi (s. 319-353).

W rozdz. 1. autor przypomina historię spotkań chrześcijaństwa z innymi kulturami i religiami oraz teologiczną próbę określenia ich roli w historii zbawienia. Zachwyt i szacunek okazany innym religiom miesza się tu z troską o skuteczną promocję chrześcijaństwa na całym świecie. Ojcowie Kościoła (Justyn, Klemens Aleksandryjski, Ireneusz, Euzebiusz z Cezarei) wypracowali paradygmatyczną refleksję teologiczną o religiach niechrześcijańskich. Na szczególną uwagę zasługuje opcja papieża Grzegorza Wielkiego (540-604): „Burzyć jak najmniej świątyń pogańskich, ale niszczyć w nich tylko bożki” (s. 27). Autor z wielkim kunsztem syntetycznej narracji opisuje ewangelizację Ameryki Południowej oraz teologiczne konsekwencje zasady *Extra Ecclesiam nulla salus*. Rozdział zamyka przegląd najważniejszych dokumentów Kościoła dotyczących tradycyjnych religii afrykańskich.

W rozdz. 2 poznajemy istotne cechy religii afrykańskich. Ściśle z nimi związana jest kluczowa w perspektywie religioznawczej terminologia usiłująca określić „czym jest” religia na południe od Sahary. Autor analizuje poszczególne próby „nazwania” tych religii: fetyzizm, totemizm, animizm, kult przodków, tradycyjna religia afrykańska. Ta ostatnia – najbardziej obiektywna – utrwaliła się w literaturze przedmiotu.

Rozdz. 3. poświęcony jest obecności TRA w strukturach lokalnych wspólnot. Najbardziej reprezentatywne są tu: rodzina, szefostwo tradycyjne, kapłani i wróżbici. Podmioty te odpowiedzialne są za

² W 1988 na mocy konstytucji apostołskiej Jana Pawła II *Pastor Bonus* przemianowany na: Papieska Rada ds. Dialogu Międzyreligijnego.

kontrolę zachowań moralnych i kodeks postępowania. *Notabene* moralna postawa wspólnotowa bardziej zwraca uwagę na to, co jednostka czyni niż na to, czym jest. Afrykańskie reguły moralne zawierają się zwłaszcza w przekazach ustnych, często w przysłowiaach.

Czynnikami integrującymi wspólnotę opartą na więzach krwi są obrzędy religijne – tę kwestię zgłębia rozdz. 4. Obrzędy te sprawiają, że w świecie chaosu i zagrożenia człowiek odnajduje ład poznawczy i etyczny, kierując się ku duchom przodków i Bogu. Zaś „naturalnie” zespołowy charakter egzystencji i pracy w społeczeństwie afrykańskim scalają obrzędy łowieckie, pasterskie i agrarne. TRA stanowią zarówno określony systemem wierzeń i praktyk, jak i pogląd na świat przenikający życie indywidualne i wspólnotowe. Ważnym faktorem jest tu rozróżnienie pomiędzy magią i religią.

Instytucjonalna konsolidacja więzi rodowej dokonuje się w „obrzędach przejścia” – nad tą praktyką pochyla się autor w rozdz. 5. Każdy omawiany tu obrzęd (narodziny, inicjacja, małżeństwo, pochówek) łączy się z nabyciem stosownych praw oraz przyjęciem wynikających z nich obowiązków w tradycyjnej tkance społecznej. Tradycyjna inicjacja plemienna staje się również przyczynkiem do debaty na temat teologii inkulturacji.

Rozdz. 6. omawia „świat nadnaturalny” TRA. Autor ostrzega przed próbą „obiektywnego” uporządkowania hierarchicznego tej rzeczywistości. Kluczowy w teźże materii termin – duch – ma w europejskiej filozofii i teologii różne znaczenia i dlatego przeniesienie semantyki misjonarzy na duchowy świat afrykański może okazać się nieadekwatne. Duchy boskie, przodków, miejsca, zwierząt, roślin, a ponadto bóstwa i herosi plemienni przystępujący do „uhistorycznienia” tego, co „bezczasowe” – wszystko to tworzy spójną i integralną przestrzeń świata nadnaturalnego, którego koroną jest Istota Najwyższa. Odkrywając pajęczynę korelacji bytów duchowych i mitycznych TRA, pytanie o monoteizm tej religii stawia badacza przed kontradycyjnnością argumentów.

W 7 rozdz. autor podejmuje ważny temat teologiczny wykraczający poza rozważania misjologiczne: czy możliwy jest międzyreligijny dialog chrześcijaństwa z TRA? Długa relacja Kościoła misyjnego z Czarną Afryką wypracowała już pewne formy autentycznej koegzystencji, ale teologiczne założenia systematycznego dialogu z RTA pozostają w sferze projektu osadzonego na czterech racjach: 1) wspólnego pochodzenia ludzi stworzonych na obraz Boga; 2) wspólnego przeznaczenia wszystkich ludzi; 3) jednego Boskiego planu zbawienia świata; 4) czynnej obecność Ducha Świętego w religiach.

O specyficznych formach dialogu z TRA traktuje rodz. 8. Najstarszą formą dialogu międzyreligijnego jest dialog życia (spontaniczne kontakty) oraz dialog dzieł (troska o sprawiedliwość i pokój, prawa człowieka). Potem dopiero dochodzi do teologicznej wymiany doświadczenia religijnego (dialog specjalistów). Autor wykazuje, że w tym względzie obrady Synodu Biskupów Afryki (1994) okazały się teologicznie odkrywczymi. *Notabene* w trakcie 33 pielgrzymek na kontynent afrykański Jan Paweł II spotykał się również z przedstawicielami TRA. Do ducha dialogu nawoływał także papież Franciszek podczas spotkania ekumenicznego i międzyreligijnego w Kenii (2015): „W istocie wiara religijna i sposób jej praktykowania wpływają na to, czym jesteśmy, i na rozumienie otaczającego nas świata. Są one dla nas źródłem oświecenia, mądrości i solidarności, i w ten sposób wzbogacają społeczeństwo, w którym żyjemy” (cyt. s. 287).

Omawiana publikacja stanowi cenne dzieło zarówno w zakresie badań misjologicznych, jak i teologii religii – najmłodszego „traktatu” teologii systematycznej. TRA – pierwsza religia Czarnej Afryki jest wdzięcznym, ale trudno globalnie uchwytnym tematem. Religie te nie zdradzają ambicji prozelitycznych, ale obecne są w każdym przejawie rodzimej kultury. Ten element kultury Afryki Subsaharyjskiej systemowo i klarownie prezentuje ks. prof. Jarosław Różański OMI.